

- рівень соціальної дезінтеграції суспільства.

Таким чином, є істотні відмінності у політичній адаптації населення поставторитарних та посткомуністичних суспільств. Вони полягають у наступному.

1. Зорієнтованість населення поставторитарних країн на цінності попереднього суспільно-політичного та економічного ладу менша, ніж у населення посткомуністичних суспільств, де на початковій стадії демократизації були наявні такі загальні риси масової політичної свідомості як: патерналістські очікування в соціально-економічній сфері, незацікавленість у політичній участі, недостатній рівень політичної освіченості, недовіра до інститутів влади.

2. Для поставторитарних суспільств лібералізація режиму призводить до активізації населення, в посткомуністичних – пасивного неприйняття змін. Діяльність недержавних політичних інститутів у поставторитарних країнах більшою мірою сприяє залученню населення в якості групових суб'єктів до політичних відносин ніж у посткомуністичних суспільствах, де політична активність громадян не носить постійного інституціоналізованого характеру в силу відсутності практики вираження інтересів соціальних груп організаційними структурами.

3. Лояльність населення до демократичного політичного режиму в поставторитарних суспільствах залежить від успішності функціонування політичних інститутів та представлення групових інтересів, на відміну від посткомуністичних суспільств, де лояльність до нових політичних інститутів та процедур напряду залежить від успішності економічних перетворень.

Отже, успішність процесів демократизації безпосередньо залежить від адаптованості громадян до нової політичної системи, встановлення нового стійкого взаємозв'язку людини та політичної влади на основі раціонального ставлення до політичних інститутів та структур демократичного політичного режиму. Тому подальші дослідження політичної адаптації населення поставторитарних та посткомуністичних суспільств мають бути спрямовані в руслі аналізу наступних факторів:

- тривалість ціннісної адаптації масової політичної свідомості,
- інтенсивність політичної мобілізації мас,
- рівень лояльності населення до демократичного режиму.

Література:

1. Данилов А.Н. Переходное общество: проблемы системной трансформации. – Минск.: Універсітэцкае, 1997. – 431 с.
2. Політилогічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
3. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. – М.: “Российская политическая энциклопедия”, 1999. – 320 с.
4. Растоу Д.А. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. – 1996. - №5. – С.5 – 15.
5. Рудік О.М. Процес демократизації ”третьої хвилі” та особливості його розвитку у посткомуністичних країнах: Автореф. дис...канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. – О., 2003. – 16с.
6. Харитоновна О.Г. Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей) // Полис. – 1996. - №5. - С.70 – 78.

*Пиляева Лариса Володимирівна,
аспірантка кафедри соціальної філософії
та філософії освіти НПУ імені М.П.Драгоманова*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІВ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

В статті розглядаються стилі політичного лідерства. Існує відповідність між стилями політичного лідерства і гендерними відмінностями. Політичний лідер повинен застосовувати всі стилі політичного лідерства.

Ключові слова: політичний лідер, стилі політичного лідерства, гендерні відмінності.

В статье рассматриваются стили политического лидерства. Существует соответствие между стилями политического лидерства и гендерными отличиями. Политический лидер должен использовать все стили политического лидерства.

Ключевые слова: политический лидер, стили политического лидерства, гендерные отличия.

In article styles of political leadership are examined. Correspondence between styles of political leadership and gender differences exist. Political lider must use all styles of political leadership.

Key words: political leader, styles of political leadership, gender differences.

Актуальність теми дослідження. Для сучасної політологічної думки вся проблематика політичного лідерства взагалі, і стилів лідерства зокрема, постає важливою і необхідною. Потреба глибокого аналізу та осмислення характеру і принципів вищого державного політичного керівництва, аналізу сутності феномену політичного лідерства та його різновидів є вкрай необхідними в молодій українській державі, оскільки розбудова всієї системи політичної влади та державних інституцій постають взагалі життєво необхідними в сучасних умовах.

Основна мета і завдання статті. Враховуючи особливості проблеми, що досліджується в нашій статті, ми визначаємо предметом аналізу основні стилі політичного лідерства. Ми плануємо розглянути і систематизувати комплекс проблем, які пов'язані з осмисленням стилів лідерства та їх базовими характеристиками.

Також слід зазначити, що у вітчизняній політологічній думці ще відсутня тривала і визнана традиція аналізу і осмислення як стилів лідерства, так і феномену політичного лідерства взагалі. Тому основою нашого дослідження є першочергово роботи представників західної політологічної думки. Оскільки дана проблематика в деяких західних країнах (США, наприклад) традиційно була предметом дослідження в соціології, ми також вважаємо необхідним спиратись на окремі соціологічні дослідження.

В політології і соціології прийнято говорити про різні стилі політичного лідерства. Виділення різних стилів політичного лідерства та керівництва людьми залежить не тільки від загальної теоретичної позиції того чи іншого політолога, але і від особливостей його вчення про політичне лідерство.

Серед відомих політологів різні стилі політичного керівництва або політичного лідерства виділяв, зокрема, Е. Дженнінгс. Такими стилями політичного лідерства, на його думку, потрібно вважати «суперменів», «героїв» і «принців». Першими він називав тих, хто ламають старий лад і створюють нові цінності, другими – тих, хто присвячують себе благородним справам, третіми тих, хто просто прагнуть до панування над людьми [7, с. 1].

Основними стилями політичного лідерства, на думку Р. Стогділла, потрібно вважати стилі авторитарний, переконуючий, демократичний, інтелектуальний, виконавчий [10, с. 27].

Особливістю міркувань Р. Стогділла є те, що він не віддає переваги якомусь із стилів лідерства. На його думку, різні ситуації вимагають застосування різних стилів [10, с. 236].

Крім того, потрібно врахувати також, що інші політологи могли виділяти також всього тільки два типи політичного лідерства, а не п'ять, як це було в концепції Р. Стогділла. В такому ж випадку мова йшла у цих політологів тільки про авторитарне лідерство та про лідерство демократичне.

Ці види політичного лідерства в багатьох випадках могли ставити в пряму залежність від політичного режиму, що існував в тому, чи іншому суспільстві. Однак не всі політологи погоджуються з такою надто вже «детермініською» точкою зору, говорячи про існування авторитарного стилю лідерства також і в демократичному суспільстві.

Авторитарне політичне лідерство в буквальному значенні слова передбачає одноособову політичну владу. Саме з наявності одноособової політичної влади виводять також монополізм у прийнятті політичних рішень в якості однієї з основних ознак авторитарного стилю лідерства.

Авторитарне лідерство протягом історії пройшло кілька етапів, на кожному з яких був характерним свій тип лідера. Такими типами лідерів були: тиран, абсолютний монарх, диктатор у тоталітарному й авторитарному режимах.

Прийнято вважати, що авторитарний політичний лідер у психологічному відношенні повинен бути переважно інтровертом. Його називають сенсориком, етиком, а також ірраціоналістом.

Демократичне політичне лідерство часто також надто безпосередньо можуть пов'язувати з тим політичним режимом, в умовах якого існує таке лідерство.

Саме цим можна пояснити те, що в політологічній літературі зустрічається твердження, що той самий тип демократичного лідерства, який функціонує в сучасних демократичних державах західного світу, почав формуватися нібито ще в умовах античної демократії класичного періоду давньогрецької історії.

Звідки б не виводили демократичне лідерство, вважається загально визнаним, що цей стиль політичного лідерства в розвинутому суспільстві формується в умовах конкурентної політичної боротьби, яка передбачає високі професійні, інтелектуальні й моральні якості потенційних лідерів.

Від політичних лідерів демократичного типу чекають, що в психологічному відношенні повинні, як правило, бути екстравертами. Таких лідерів часто характеризують як інтуїтивних логіків та раціоналістів.

Крім того, поряд з дуже поширеним в політології поділом лідерів на авторитарних і демократичних виділяють також лідерство інструментальне та експресивне лідерство.

Експресивним лідерством в політології називають таке керівництво групою, яке полягає не стільки в успішному виконанні задач, які стоять перед групою, скільки в мінімізації конфліктів, які можуть виникати між представниками групи.

Лідери, яких називають експресивними лідерами, більш схильні встановлювати особисті стосунки в своїй групі. Такого роду стосунки в групі, які звичайно називають особистими, прийнято називати також первинними людськими стосунками.

Зрозуміло, що, приділяючи значну увагу налагоджуванню стосунків в групі, такі лідери, яких прийнято називати експресивними, можуть досягати в цьому значних результатів. Тому ставлення в групі до таких лідерів звичайно визначають як симпатію.

Інструментальним лідерством називають такого роду керівництво групою, яке зосереджується в першу чергу на виконанні тих задач, які стоять перед групою. Тому всі представники групи, якою керує лідер інструментального типу, повинні бути впевнені, як правило, в такого роду лідерах, розраховуючи, що будь-які справи завжди повинні бути успішно виконані і за будь-яких умов.

Лідери, яких називають інструментальними, на відміну від експресивних лідерів, найчастіше підтримують з іншими представниками своєї групи тільки офіційні стосунки. Загалом вони, як правило, дуже мало сприяють неофіційним стосункам між людьми, оскільки такі стосунки у них не викликають великого інтересу.

Такого роду неофіційні стосунки, які називають також вторинними, в групі здебільшого мало цікавлять лідерів інструментального типу, оскільки такі лідери завжди і у всьому в першу чергу зосереджені на досягненні успіху, тобто на успішному виконанні задач, які стоять перед групою.

Для інструментальних лідерів здебільшого вважається властивим оцінювати свою команду тільки виходячи з ділових міркувань. Карають або хвалять своїх підлеглих такі лідери тільки у відповідності з їх внеском у виконання справи.

Ставлення до інструментального лідера в групі дослідники визначають переважно як повагу. У всіх випадках підкреслюється, що симпатія або любов до лідера при такому лідерстві може бути цілком відсутня.

Американські політологи і соціологи вважають, що лідерство, яке в наш час називають інструментальним, можна вважати ближчим до ролі чоловіків, а також батьків в традиційних американських сім'ях. Американці також переконані в тому, що діти в таких сім'ях майже завжди більше поважали своїх батьків, а не матерів.

Те ж лідерство, яке прийнято називати експресивним, ці ж самі американські політологи вважають ближчим до ролі дружин та матерів в традиційних американських сім'ях. Американці переконані в тому, що діти в такій сім'ї майже завжди більше, ніж батьків, любили своїх матерів, хоч це і не заважало дітям поважати більше все ж таки своїх батьків, а не матерів [5].

Крім того, в американській науковій літературі в останні десятиліття висловлювались сподівання, що в процесі досягнення гендерної рівності повинні згладжуватись відмінності між інструментальним та експресивним лідерством. Адже відомо, що сучасні жінки, особливо в Сполучених Штатах Америки, часто беруть на себе роль лідерів і досягають при цьому очевидних успіхів.

Варто відмітити, що на суспільне сприйняття стилів політичного лідерства суттєво впливають гендерні очікування, які поширені в даному суспільстві. Іншими словами, від жінки – політичного лідера підсвідомо чекають експресивного стилю керівництва. Якщо жінка-лідер своїм стилем управління не відповідає поширеним уявленням, її часто сприймають в якості особливого феномену.

В якості прикладу можна згадати стиль політичного лідерства відомої політичної діячки, прем'єр-міністра Великобританії восьмидесятих років двадцятого століття Маргарет Тетчер, яку прозвали «залізною леді». Зауважимо, що якби на її місці перебував політичний лідер-чоловік, він навряд чи отримав би назву «залізного джентельмена».

Авторитарний стиль лідерства американські політологи дуже часто намагаються пояснювати як втілення інструментального способу керівництва. Зрозуміло, що в такому випадку, відповідно на авторитарний стиль переносяться автоматично всі характеристики інструментального лідерства.

Більше того, авторитарний стиль при такому підході виглядає як головна і визначальна сутність особливостей інструментального керівництва. Однак такий підхід може вважатись очевидним свідченням того, що в цих випадках авторитарний стиль лідерства розуміють зовсім інакше, ніж тоді, коли він безпосередньо пов'язується з авторитарним державним устроєм.

Хоч підлегли, які будуть виконавцями рішень політичних лідерів авторитарного типу, і можуть інколи бути незадоволеними ставленням таких лідерів до окремих людей, загалом найчастіше вони погоджуються з таким стилем керівництва, оскільки все виправдовують результати діяльності лідера.

Потрібно підкреслити, що такого типу лідерів особливо цінують під час криз. Адже вважається, що саме для них є властивою цілковита самостійність у прийнятті рішень.

Як авторитарне лідерство в американській політологічній літературі часто ототожнюють з лідерством інструментальним, так само і демократичне лідерство можуть ототожнювати з лідерством експресивним.

Вважається, що такий лідер, стиль якого називають і демократичним, і експресивним, повинен намагатись втягнути в процес прийняття рішень всіх представників групи.

Дуже близьким до описаного вище є поділ всіх лідерів на «хрестоносців» і прагматиків. Хрестоносцями М. Дж. Херманн називає тих лідерів, які намагаються нав'язати

іншим свої погляди і переконання. Прагматика здатні змінювати свої погляди в залежності від ситуації [4, с. 187].

В інших випадках М. Дж. Херманн виділяє чотири образи політичних лідерів. Ними є: по-перше, «прапорonoсець», який є демонстрацією запровадження великої мети; по-друге, «служник», який є демонстрацією виконання очікувань послідовників; по-третє, «торговець», який пропонує «купити» його ідеї; по-четверте, «пожежник», який є демонстрацією вирішення наболілих проблем [5, с. 91-92].

Г. Лассуел також виділяв різні типи лідерства. Він виокремив за стилем політичної діяльності лідерів-адміністраторів, лідерів-агітаторів і лідерів-теоретиків [8, с. 280].

Лідерами-адміністраторами, згідно з цією концепцією, можуть вважатись політичні лідери, які здатні самостійно приймати політичні рішення. Однак Г. Лассуел вважав таких лідерів також одночасно здатними до компромісів.

Дещо подібним є ставлення до різних стилів лідерства у Дж. Бернса. Він розрізняв два типи політичного лідерства: угодовницьке і трансформуюче.

В першому випадку між лідером і його послідовниками відбувається простий обмін політичними цінностями. В другому випадку лідер повинен, на думку Дж. Бернса, формувати мотивації своїх послідовників [6].

Лідери-агітатори належать, на думку Г. Лассуела, до політичних лідерів харизматичного типу. Г. Лассуел вважав, що такого роду лідери схильні виступати перед публікою, оскільки, на його думку, вони прагнуть завойовувати авторитет.

Зовсім іншими, на думку Г. Лассуела, є ті, кого він називав лідерами-теоретиками. До лідерів-теоретиків він зараховував таких політичних лідерів, які виявляють схильність до розробки власних політичних програм і проектів, але не бажають займатися практичною політикою.

Лідерів можна класифікувати також за їхнім ставленням до перспективи подальшого суспільного розвитку. За цим критерієм виділяються такі три типи лідерства: консерватор, реформатор, а також революціонер [3].

Консерватор намагається зберегти давні цінності, які існують в суспільстві. Оскільки для сучасних консерваторів зрозуміло, що суспільство не залишається незмінним, вони намагаються адаптувати цінності до нових умов.

Реформатор прагне змінити суспільні структури, норми, що віджили, надати суспільному розвитку динамізму, скерувати його у прогресивне русло.

Революціонерами серед політичних лідерів прийнято називати таких лідерів, які виявляють прагнення змінити суспільні структури, цілковито відкидаючи існуючі в суспільстві цінності, намагається радикально змінити суспільний лад відповідно до власних переконань, які ґрунтуються на абстрактних, здебільшого утопічних, ідеологічних схемах.

Іншу класифікацію лідерства запропонував Ж. Блондель. На його думку, тут головними є два мірила. У відповідності до першого з них, Ж. Блондель пропонував поділяти політичних лідерів на таких, які намагаються або стабілізувати суспільство, або, навпаки, змінити його. У відповідності до другого, Ж. Блондель пропонував поділяти політичних лідерів на видатних людей і політичних виконавців [1, с. 443-444].

Говорячи про відмінності у стилях політичного лідерства, потрібно враховувати також хоча б основну частину можливих відмінностей у використанні термінології, яка має безпосереднє відношення до лідерства.

Це стосується не тільки відмінностей у використанні таких понять як авторитарне і демократичне лідерство, але й інших понять. Так, наприклад, поняття «керівник» використовують, як правило, для позначення такої особи, яка виконує керівні, отже лідерські функції, однак такої керівної особи, яка, при цьому, так би мовити, призначена «зверху».

Однак також поняття «керівник» використовується не менше і щодо політичних лідерів загальнонаціонального масштабу. Особливо такого роду термінологія прижилась в пострадянських республіках.

І Україна в цьому не є винятком. В Україні також поняття «керівник» використовується не менше щодо лідерів загальнонаціонального масштабу, ніж особи, яка виконує керівні функції, будучи призначеною «зверху».

Проводячи класифікацію особливостей лідерства, можуть застосовувати стосовно політичних лідерів також такі поняття, як вождь і керівник.

До політичних лідерів вождистського типу зараховують в першу чергу таких осіб, для яких популізм є основним або навіть єдиним засобом досягнення їх мети, якою виступає здебільшого політична влада.

Давно помічено, що для того, щоб підтримати власну популярність, лідер вождистського типу дуже часто змушений апелювати до найнижчих пристрастей широких верств людей, а саме до страху, ненависті, ворожнечі тощо.

Однак, потрібно враховувати, що це тільки певна тенденція, але аж ніяк не математичний закон і в дійсності існувало немало винятків серед таких лідерів, яких сучасники характеризували переважно як популістів.

Інші дослідники можуть також виділяти різні форми влади, які одночасно є різними формами лідерства: по-перше, влада, яка ґрунтується на силі; по-друге, влада, яка ґрунтується на винагороді; по-третє, експертна влада, яка ґрунтується на вірі в особливі знання лідера; по-четверте, еталонна влада, яка ґрунтується на харизмі лідера; по-п'яте, законна влада, яка ґрунтується на політичній традиції [2, с. 518-519].

Висновки. Таким чином, виділення різних стилів політичного лідерства у різних авторів багато в чому залежить від методологічних принципів побудови їх наукових теорій. Традиційно політологи говорять про два типи політичного лідерства: авторитарне та демократичне. Ці види політичного лідерства описують як зумовлені характером політичного режиму, що панує в тому, чи іншому суспільстві. Авторитарне лідерство мало декілька історичних типів. Авторитарний політичний лідер передбачає монополізм у прийнятті політичних рішень, він повинен бути переважно інтровертом, сенсориком, етиком, а також ірраціоналістом.

Дослідники виділяють також лідерство інструментальне та експресивне. Експресивним лідерством називають таке керівництво, яке полягає не стільки в успішному виконанні задач, скільки до мінімізації конфліктів між представниками групи. Експресивні лідери більш схильні встановлювати особисті стосунки з підлеглими. Інструментальним лідерством називають таке керівництво, яке зосереджується на виконанні задач. Представники групи, якою керує такий лідер, впевнені в такого роду лідерах, розраховуючи, що справи завжди повинні бути виконані. За гендерними кваліфікаціями експресивне лідерство ототожнюється, як правило, з жіночим (і материнським) керівництвом, а інструментальне – з чоловічим (батьківським). Однак вирівнювання гендерних ролей у сучасному суспільстві приводить до зменшення відмінностей між ними.

За стилем політичної діяльності виділяють лідерів-адміністраторів, лідерів-агітаторів і лідерів-теоретиків. Лідерів можна класифікувати також за їхнім ставленням до перспективи подальшого суспільного розвитку. За цим критерієм виділяються такі три типи лідерства: консерватор, реформатор, а також революціонер. До політичних лідерів вождівського типу зараховують в першу чергу таких осіб, для яких популізм є основним або навіть єдиним засобом досягнення їх мети, якою виступає здебільшого політична влада.

Література:

1. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу / Ж. Блондель. – М.: Российская академия управления, 1987. – 635 с.
2. Мескон Майкл, Альберт Майкл, Хедоури Франклин. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. Л.И. Евенко]. – М : Издательство «Дело», 1997. - 704 с.
3. Такер Р. Политическая культура и лидерство в Советской России. От Ленина до Горбачева / Р. Такер // США: экономика, политика, идеология. 1990.- № 1-3.

4. Херманн М. Дж. Составные части лидерства / М. Дж. Херманн // Политология вчера и сегодня, 1990. - №2. – С. 187.
5. Херманн М. Дж. Стили лидерства в формировании внешней политики / М. Дж. Херманн // Полис: Политические исследования, 1991. - № 4. – С. 91-92
6. Burns J. Leadership. New York, 1978. – 170 p.
7. Jennings E. Anatomy of Leadership. New York, 1960. – 45 p.
8. Lasswell H. Psychopathology of Politics. New York, 1960. – 280 p.
9. Parsons T. The Social System. Glencoe, 1955. – 300 p.
10. Stogdill R. Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research. New York – London, 1974. – 301 p.

Величко Володимир Олександрович,
аспірант кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК: 321.01(091):328.1

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ УРЯДУ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

У статті здійснено ретроспективне дослідження теоретичних підходів до формування уряду, проаналізовано їх ключові моменти, висвітлено дискусивні аспекти.

Ключові слова: уряд, коаліція, політична партія, виборча система, механізм формування.

В статье произведено ретроспективное исследование теоретических подходов к формированию правительства, проанализированы их ключевые моменты, освещены дискуссионные аспекты.

Ключевые слова: правительство, коалиция, политическая партия, избирательная система, механизм формирования.

In the article retrospective research of theoretical approaches is carried out to setting up a government, they are analysed key moments, debatable aspects are reflected.

Keywords: government, coalition, political party, electoral system, mechanism of formation.

Тривалий час питання, пов'язані з виконавчою владою, перебували на узбіччі політичної теорії, поступаючи представницьким інституціям як таким, що більшою мірою асоціювалися з реалізацією принципів демократії. Тенденція до послаблення ролі парламентів дещо змінила ситуацію, зумовивши необхідність заповнення існуючих «білих плям». Для України актуальність наукового дослідження виконавчої влади зумовлена також і політичною невизначеністю періоду незалежності, у результаті якої уряд став заручником інституційних експериментів, частота яких не може не викликати питання про використання владою серйозних теоретичних розробок.

Базові дослідження теоретичних основ формування та функціонування виконавчої влади здійснили такі вчені як В. Гессен, Б. Манен, П. Розанвалон, Ч. Ендрейн, Е. Зотова, М. Уоллерстайн. Серед українських науковців можна виділити М. Кармазину, І. Варзара, С. Бостана, Ю. Шведа.

Важливою особливістю сучасних досліджень є те, що уряд став викликати інтерес сам по собі як окремий політичний феномен, а не лише як частина взаємодії трьох гілок влади. Проте і на сьогоднішній день існує досить широкий простір для нових досліджень, зокрема, недостатньо вивченим є відображення механізму формування уряду у політичній думці.